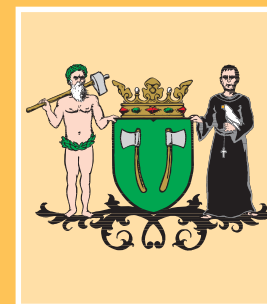

Jaargang 22 - nummer 2 - mei 2010

T i j d s c h r i f t

Historische Vereniging Gemeente Beilen

Wijster:
Bezetting en bevrijding door
de ogen van een kind

Beilen:
-Het kostuum van
Nathan Elzas
-Een toevallige ontmoeting
-De familie Schra in de oorlogsjaren
1940-1945

Hooghalen/Laaghalen:
-Hooghalen, 12 april 1945
-Xavier, een Franse parachutist

Häftling H77128: Tiemen Schra

Tiemen Schra uit Lieving werd op 1 maart 1945 in Beilen gearresteerd, omdat hij het gezin van Samuël Kats in zijn boerderij had verborgen. Op 4 maart 1945 werd Tiemen Schra met andere gearresteerden in een koets naar het Huis van Bewaring in Assen gebracht.

Op 15 maart 1945 werd hij samen met de fotograaf Hendrik Kuiper uit Beilen en garagehouder Klaas Westerbeek uit Beilen vanuit Assen op transport gesteld naar het Duitse concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg. Hier had hij het Häftlingnummer H77218. Later kwam Tiemen Schra terecht in het concentratiekamp Ludwigslust. In dit laatste kamp werd hij bevrijd.

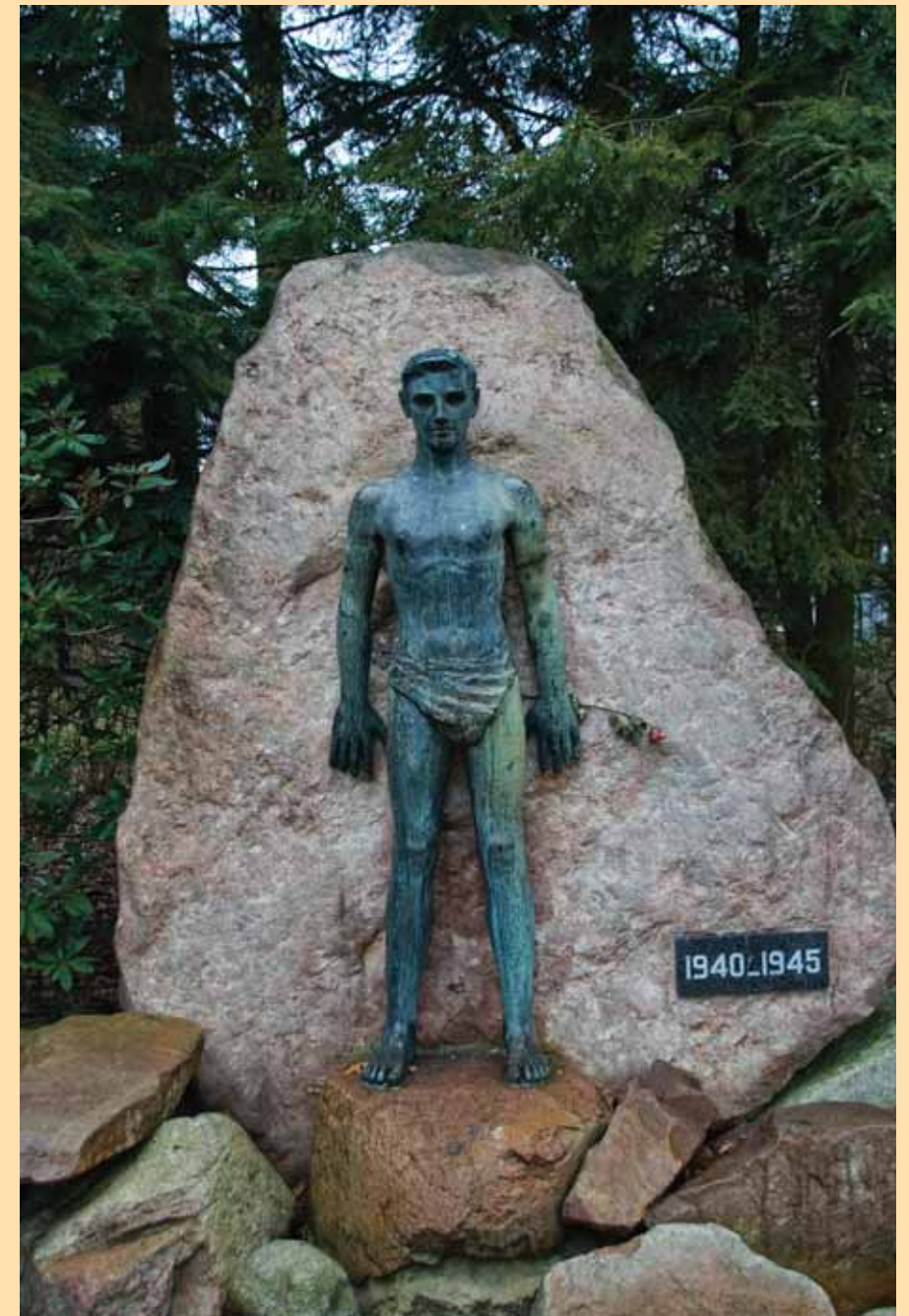
- ▲ Het kampjasje van Tiemen Schra.
- ▶▲ Een wagon, waarin gevangenen werden vervoerd.
- ▶ Concentratiekamp Neuengamme.

Foto's omslag voorzijde: De herdenkingstocht te Hooghalen op 12 april 2010. Kleine foto's: Bloemen en krans voor het monument bij Spier. Geheel onder: Het Häftlingnummer op het kampjasje van Tiemen Schra. De kaart is de luchtfoto die in het voorjaar van 1945 van het Durchgangslager Westerbork werd gemaakt.

Bekijk ook: www.historischevereniginggemeentebeilen.nl

- prijs € 4,50

Monument 1940-1945

Het monument voor de gevallen in de Tweede Wereldoorlog aan de Torenlaan (foto: T.L. Kroes)

Foto's omslag achterzijde

Op de foto's het kostuum van Nathan Elzas (boven, foto Willie Brinkman) en Peter Paul Hires (onder, foto: Frens Hoving)

Bekijk ook: www.historischevereniginggemeentebeilen.nl

- prijs € 4,50

Oproep

Wie kent deze groep? Wie kent personen op deze foto?

Op deze foto staat Rachel Elzas-Denneboom, de vrouw van rabbi Nathan Elzas (zie: Het nieuwe kostuum van Nathan Elzas, p. 10-13). Wie kent nog meer personen op deze foto? Reacties naar: G.J. Dijkstra (0593-541848)

Inhoud

Häftling H77128: Tiemen Schra	II
Bezetting en bevrijding door de ogen van een kind - <i>Albert Doedens</i>	02
Het nieuwe kostuum van Nathan Elzas - <i>Willie Brinkman</i>	10
Hooghalen, 12 april 1945 - <i>Roelof Boer</i>	14
Bevrijding, 1945-2010 - <i>Willie Brinkman en Henk Vos</i>	16
Xavier, een Franse parachutist - <i>Grietje Dolfing-Speelman</i>	22
Een toevallige ontmoeting - <i>Lute van de Bult</i>	24
Een gedenkwaardige bijeenkomst - <i>Jan Hoegen en Albert Lanting</i>	27
De familie Schra in de oorlogsjaren 1940-1945 - <i>Hannie en Henk Vos</i>	29
Van de voorzitter - <i>Albert Lanting</i>	35
In Memoriam: Rolina Gerding	36
Het monument aan de Torenlaan	III

In dit nummer

Dit nummer is geheel gewijd aan de oorlogsjaren 1940-1945 en de bevrijding van de voormalige gemeente Beilen. Albert Doedens (Wijster), Lute van de Bult (Beilen), Grietje Dolfing-Speelman (Laaghalen) en Roelof Boer (Hooghalen) vertellen uit hun herinneringen over wat zij in de oorlogsjaren hebben meegemaakt.

Albert Lanting en Jan Hoegen schrijven over een gedenkwaardige bijeenkomst in Kamp Amersfoort. Willie Brinkman schreef over het nieuwe kostuum van Nathan Elzas, dat hij nooit heeft kunnen dragen. Hannie en Henk Vos vertellen over de familie Schra in de oorlogsjaren. Een verhaal van moed en durf, maar ook met veel tragiek.

Op de pagina's 16 t/m 19 worden foto-impressies gegeven van de herdenkingen in Spier en Hooghalen en over het bevrijdingsfeest met 'Keep Them Rolling'.

DOOR
ALBERT DOEDENS

Bezetting en bevrijding door de ogen van een kind

Albert Doedens, geboren in Wijster, zette begin 1995 al zijn herinneringen aan de oorlogsjaren 1940-1945 in Wijster op papier.¹

▲ De boerderij van de familie Doedens in Wijster

Op de dag dat de oorlog uitbrak (10 mei 1940) was ik vier jaar en vier maanden. Toch is me die dag altijd bijgebleven. Wonend op een boerderij hadden wij 's morgens de aardappelstomer bij huis. Daarmee werden aardappelen bereid tot een soort voer, dat blijkbaar geschikt was voor varkens. Op een klein jongetje als ik maakte zo'n apparaat voorzien van een lange pijp al indruk, zodat ik al vroeg ook op de werkplek te vinden was. Later die morgen was iedereen van de familie, dat waren mijn ouders en grootouders, rondom de radio verzameld. Mijn moeder hilde, wat veel indruk maakte. Misschien was het de eerste keer dat ik een volwassene zag huilen. Ik zal gevraagd hebben wat er aan de hand was en het antwoord luidde: het is oorlog. Ongetwijfeld heb ik niet begrepen wat dat was, maar dat het erg was stond natuurlijk wel vast.

De volgende dag - of misschien was het zelfs nog op de middag van 10 mei - wist ik in elk geval dat oorlog met Duitsland te maken had, want er trokken grote colonnes Duitse soldaten voor ons huis langs, vanuit Beilen in de richting van Wijster. Er werd niet geschoten. Of ik het toen wel of niet benauwd had, weet ik niet meer.

Na die paar herinneringen uit de eerste dagen van de oorlog zal al wat mij verder is bijgebleven wel voor het grootste deel betrekking hebben op de laatste jaren, temeer omdat dat gedeelte voor wat Drenthe betreft het meest enerverend is geweest. Om die reden zal ik die flarden van herinneringen dan ook

► *Albert Doedens (rechts) op zesjarige leeftijd met zijn broertje*

in willekeurige volgorde behandelen in korte paragrafen.

Duitse soldaten bij Klooster

Mijn vriend was Jan Klooster. Zijn vader, die op de VAM werkte, had in zijn kleine boerderij enkele koeien maar geen paard, terwijl er wel een paardenstal aanwezig was. Om die reden waren er Duitse paarden gestald en dus waren er overdag ook Duitse soldaten in het huis aanwezig. Ik kan me nog herinneren dat die mannen, die in onze ogen al wat ouder waren, best wel aardig voor ons waren. Dat zal wel een meevaller zijn geweest, omdat we natuurlijk wisten dat zij onze vijand waren.

NSB'ers in het dorp

In Wijster woonden NSB'ers. Voor mijn gevoel was hun aantal niet erg groot. Bijna zonder uitzondering waren het boeren en zeker niet de kleinsten. Integendeel, het waren doorgaans degenen die behoorden tot de gezeten boerenfamilies. In Wijster is het voordeel daarvan geweest dat ze niet echt fanatiek waren. Sommigen waren landwachter. Je zag ze soms fietsen met een geweer op hun rug. Dat zullen ze doorgaans zeker niet voor hun lol hebben gedaan, maar het was blijkbaar een verplichting voor hen om daaraan mee te doen. De bevolking heeft voor zover ik weet in Wijster niet veel van de NSB'ers te lijden gehad.

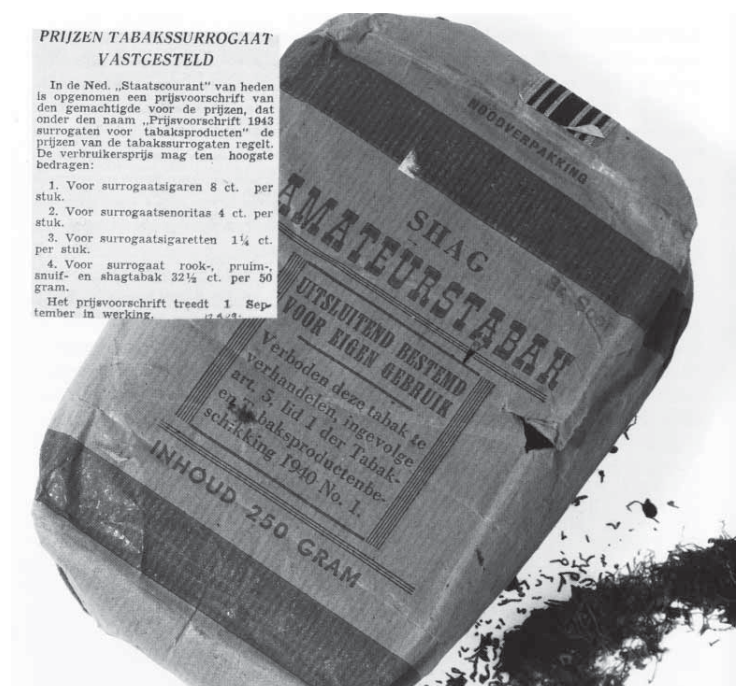
Onderduikers

Wij hebben diverse keren onderduikers in huis gehad; dat waren altijd mensen die onderweg waren en die dan voor de nacht een plek moesten hebben. Ze kwamen als het donker was en kregen een plek in het hooivak achter een schuifdeur vanuit de koeienstal. 's Avonds waren die mensen dan bij ons in het woonvertrek. Ons werd op het hart gedrukt, dat we hier niemand ooit iets over mochten vertellen. Ik weet nog dat ik het knap benauwd had, uit angst dat de Duitsers of de NSB'ers zouden binnenvallen als er een onderduiker in huis was. De volgende morgen in alle vroegte bracht mijn vader hem of hen op weg, dat wil zeggen: naar een plek vanwaar hij of zij zelfstandig verder kon(den). Natuurlijk niet langs de gangbare wegen, maar bijvoorbeeld over de dijk langs het kanaal. Meestal ging het om één, soms om twee personen per keer.

Eigenbouw tabak

Mijn vader was toen wij kinderen waren al een fervent roker. In de oorlog was er moeilijk aan tabak te komen. Dat was, zoals de meeste levensmiddelen, op de bon en vader had aan zijn bonnen niet genoeg. Nu was de gewoonte ontstaan dat de rokers die zelf over een stukje grond beschikten hun eigen tabak gingen verbouwen en daarna geschikt maakten om te worden gerookt. Ook mijn vader. Zo de ouden zongen zo piepen de jongen en ook ik moest mijn eigen veldje met tabaksplanten hebben en verzorgen. Dat was niet meer dan één à twee vierkante

meter grondoppervlak, maar er stonden toch een stuk of wat planten op. Na het plukken van de grote groene bladeren in de nazomer werden die aan rijen op de zolder opgehangen om te drogen, waardoor ze ten slotte bruin van kleur werden. Dan moesten de nerven eruit en de eigenlijke bladdelen werden in elkaar gepropt en dan in een voor dat doel speciaal gemaakt apparaatje geduwd. Dat was een soort buis met een open eind waarvoor een mes op en neer kon worden bewogen, zodanig dat de tabak fijn-gesneden werd. Tot zover mocht ik het proces meemaken. Wat ik niet mocht was het roken van de tabak. Als kind had je ook geen vloeitjes, maar daar was voor de volwassen rokers ook niet gemakkelijk aan te komen. Krantenpapier was dan de oplossing. Bij mijn vriend thuis was heel wat meer toegestaan en daar konden wij onze tabak tot sigaret gerold in krantenpapier roken. We lieten het bij drie per dag. Hoe misselijk we ervan zijn geweest, herinner ik me niet meer, maar we voelden ons wel een hele Piet.

Horden vliegtuigen

Overdag heb ik heel wat keren omhoog staan kijken naar de nagenoeg ontelbare bommenwerpers, die op weg naar Duitsland in grote groepen over ons heen vlogen. Ze zaten altijd op behoorlijk grote hoogte, dus die keren dat we ze zagen zal het zonnig of licht bewolkt geweest zijn. Van één dag weet ik dat nog heel precies. Op een voormiddag, het was vrij zeker op zaterdag, waren mijn vriend en ik bij zijn huis in het dorp buiten. Wij zagen tijdens zonnig weer vanuit het westen op grote hoogte drommen vliegtuigen aankomen. Een aantal ervan liet bij Havelte, waar de Duitsers een vliegveld aanlegden, al even wat bommen los. Niet alleen kon je

voortdurend het gedreun van de bommen horen, maar je zag ze vrijwel direct als ze uit het vliegtuig waren gevallen en dan gleden ze als het ware langzaam naar beneden, blinkend in het zonlicht.

Het gedreun was zo erg, als het zich voordeed, dat deuren en ramen van het huis heftig tekeer gingen, zo trilde alles. Al voordat de vliegtuigen ter hoogte van Havelte waren, zag je ze duidelijk tegen de heldere lucht en wat later vlogen ze in drommen over ons heen. Gelukkig lieten ze na Havelte niets meer vallen, althans niet voordat ze Duitsland hadden bereikt.

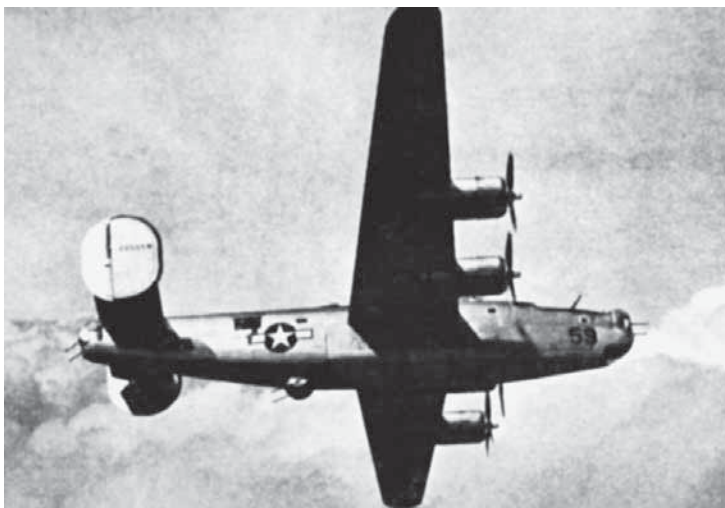
Het bovenstaande betekent trouwens niet dat er 's nachts geen vliegtuigen overvlogen. In feite waren het ook dan dikwijls enorme aantallen en was het zware geronk van talloze vliegtuigmotoren niet van de lucht. Eigenlijk was het dan nog veel angstaanjager, omdat het niet altijd alleen bij dat eentonige gedreun van de zware vliegtuigen bleef. Mijn broertje Jan en ik moesten dikwijls tussen vader en moeder inliggen in hun bedstee, zo bang waren we, en dat terwijl we zelf een bedstee hadden in dezelfde woonkamer.

Ook dan gebeurde het soms, dat de ramen begonnen te rinkelen en dat het hele huis leek te trillen, bij voorbeeld toen er vlak bij Wijster een groot vliegtuig neerstortte op korte afstand van het spoorwegstation. De dagen erna bleek dat de brokstukken over een groot oppervlak verspreid lagen. De afstand hemelsbreed tussen de plek des onheils en ons huis was ongeveer anderhalve kilometer.

Op een andere nacht gebeurde het nog eens dat we het vreselijk benauwd hadden. Terwijl we met zijn vieren in de bedstee in het duister lagen, was er weer dat onheilspellende geronk van vliegtuigen, waardoor ik dacht: wanneer zouden de bommen of een vliegtuig hier naar beneden komen? Plotseling scheen er een ontzettend fel licht in de kamer. Toen we allemaal uit bed gingen en in het donker voor het venster gingen staan, bleek dat niet veraf aan een parachute een lichtkogel in de lucht hing, die zo'n fel licht verspreidde dat alles in de verre omgeving heel duidelijk zichtbaar was. Gelukkig gebeurde er verder niets.

Roggebrij en tarwepap

We hebben altijd behoorlijk te eten gehad. Niet altijd vond je alles even lekker, maar dat zal wel gelden voor elk kind en voor elke tijd. Wij kinderen hadden waarschijnlijk niet door dat we wel eens iets

◀ B-24 Liberator, bommenwerper

► *De lagere school in Wijster*

te eten kregen, dat in tijd van vrede niet op het menu zou hebben gestaan. Een voorbeeld daarvan was roggebrij. We kregen het bijna elke dag. De rogge werd verbouwd op de boerderij en ook melk was er altijd wel. Het zal best voedzaam zijn geweest, maar ik vond het bepaald niet lekker. Op zondag echter kwam er als regel tarwepap op tafel en dat was feest, want die pap was beslist heel lekker. Tarwe werd evenwel door de boeren in Drenthe niet verbouwd en dus zal zij schaarser zijn geweest dan rogge. Tussen haakjes: ver na de oorlog heeft moeder nog een keer tarwepap gekookt om het nog eens een keer te proeven. Toen bleek dat ook tarwepap in feite niet te pruimen was. In de oorlog was dat blijkbaar toch heel anders geweest, doordat je het alleen kon vergelijken met iets dat nog veel minder goed smaakte.

Dwangarbeid

Op een mooie avond stonden mijn ouders buiten met kennissen te praten over het ernstige feit dat vele mannen in het dorp een oproep hadden ontvangen om zich de volgende morgen te vervoegen bij het vliegveld dat de Duitsers in Havelte aan het aanleggen waren. De sfeer was gespannen, want er heerste grote onrust in het dorp over deze kwestie. Niemand wist zeker of er wel echt in Havelte moest worden gewerkt. Men achtte het heel goed mogelijk dat er al vrachtauto's gereed stonden om de mannen die zich kwamen melden meteen naar Duitsland te vervoeren. Uiteindelijk heeft mijn vader het besluit genomen om er helemaal niet heen te gaan. Hij is naar de plaatselijke leider van de NSB gegaan met het argument dat hij zijn boerderij niet in de steek kon laten. Die was toen bereid hem een soort vrijstelling te verstrekken. Hij is dus nooit gegaan en heeft geen problemen gekregen. Vele anderen gingen wel en hebben een tijdje in Havelte gewerkt, hoewel ik niet weet hoe lang dat is doorgegaan.

Onder de schoolbank

In de school hadden ze ons gezegd dat we in geval van gevaar, bij een luchtgevecht of als er bommen zouden vallen, zo vlug mogelijk onder de bank moesten kruipen. Persoonlijk zag ik er niet veel in. Grote ramen in het klaslokaal en al die open kanten van de banken boezemden mij weinig vertrouwen in. Toch hebben we het op een dag in praktijk moeten

brengen, toen we een enorme herrie van vliegtuigen hoorden. Onder de bank vandaan glurend, door één der ramen, zag ik op zeker moment een enorm vliegtuig behoorlijk laag over de school vliegen in oostelijke richting. Er omheen cirkelden een stuk of vijf kleinere vliegtuigen, zogenaamde jagers. Later bleek dat de jagers de bommenwerper niet ver van het dorp hadden neergeschoten. Na schooltijd bleek dat mijn ouders in oostelijke richting het neerstorten hadden gezien en zelfs, dat er een stuk of tien inzittenden met parachutes uit het getroffen toestel waren gesprongen. Eén ervan was als een steen omlaag gestort; de parachute van deze ongelukkige was dus niet opengegaan.

Spoorlijn vaak doelwit

We woonden vrij dicht bij de spoorbaan en die was regelmatig doelwit van geallieerde beschietingen op Duitse treinen. Wij hebben heel wat keren thuis de schuilplaats moeten opzoeken, die we hadden in de vorm van onze aardappelkelder waarvan de bovenkant en een zijkant onder het hooivak zaten. Dat was blijkbaar de veiligste plek in de boerderij. In het dorp zelf waren overigens gemeenschappelijke schuilkelders gebouwd. Ik herinner me er één, die vlak bij de school stond, naast een bakkerij. Er was een gat gegraven van behoorlijke omvang. Daaromheen waren wanden van stropakken gemaakt. Er zullen wel palen overheen hebben gelegen met daarop ook een laag stropakken. Het geheel ging schuil onder een enorme laag takken.

Ik kan me nog steeds heel wat onheil in de buurt van de spoorlijn voor de geest halen. Een gebeurtenis, die zich tussen Wijster en Hoogeveen afspeelde, vond plaats op een zomerse dag, toen er in Wijster

kermis werd gehouden. Blijkbaar ging dat tijdens de oorlog gewoon door. Er stond in elk geval een zweefmolen bij de school; veel meer was er meestal niet aan kermisattracties in ons dorp. Toen wij bij de 'zweef' waren, reden er ziekenauto's langs die wel naar Assen zullen zijn gegaan. Er werd toen meteen verteld dat er richting Hoogeveen een trein was beschoten. In dezelfde omgeving, ook aan de spoorlijn ter hoogte van de VAM, heeft mijn vader zo'n treinbeschieting van nabij meegemaakt. Wij hadden thuis de vliegtuigen langs het spoor horen razen en ook het schieten gehoord in zuidelijke richting. We wisten dat vader op een stuk land in die buurt aan het werk was. Dat land lag ongeveer een halve kilometer van de spoorlijn vandaan. Vooral moeder was natuurlijk doodsbang dat hij slachtoffer kon worden van het geweld. Toen vader thuis kwam, bleek dat hij had gezien dat een trein was gestopt, mensen eruit gevlucht waren en dat direct daarna de vliegtuigen er waren. Vader was snel in een sloot gekropen. De vliegtuigen vielen aan, dwars op de richting van het spoor, ongeveer over de plek waar vader zich bevond en ze schoten dan pas op de trein, waardoor hij geen gevaar liep. Al die treinen hadden een wagon waarop afweerschut stond. Die wagon werd in een mum van tijd vernietigd, zo vertelde hij. Ik heb nooit gehoord hoeveel slachtoffers er bij die aanval zijn gevallen, zelfs niet of er slachtoffers waren, maar dat moet natuurlijk wel.

Een andere keer dat we heel bang waren, was toen er plotseling vlak achter onze boerderij op de spoorlijn een personentrein was gestopt. Het was tegen het eind van de middag. Drommen reizigers kwamen uit de wagons en haastten zich weg van het

spoor. De lucht was helder en we hoorden of zagen eerst helemaal geen vliegtuigen. Totdat we op een gegeven moment een groepje vliegtuigen op zeer grote hoogte voorbij zagen vliegen. Ze vielen gelukkig niet aan, zodat de kust al gauw weer veilig was. Ook overdag gebeurde het dat het station van Beilen werd gebombardeerd. dat ging gepaard met een groot kabaal van vliegtuigen en gedreun van vallende bommen. We zagen roetzwarte wolken opstijgen. Hemelsbreed was het station van Beilen niet meer dan vier kilometer van ons verwijderd, zodat we er vrij nauw bij betrokken waren.

Wat verder de gevolgen van zo'n aanval waren, kreeg je als kind niet mee. De volwassenen zullen er wel dagen nadien over hebben gepraat en bijzonderheden hebben vernomen, maar als kind was je dan waarschijnlijk allang weer met je gedachten bij andere zaken, want het spelen ging ondanks alles toch altijd door. Alleen de hachelijke momenten blijven een kind bij, denk ik.

Zeer spaarzame verlichting

We hadden geen elektrisch licht, omdat we buiten het dorp woonden. Wij moesten ons dus redden met een petroleumlamp in het woonvertrek. In de oorlog werd het steeds moeilijker om petroleum te krijgen die nodig was voor de lamp. Toch hebben we 's avonds altijd nog van de olielamp gebruik kunnen maken. Er was echter niet voldoende petroleum om mijn moeder in staat te stellen ook 's morgens deze verlichting te ontsteken. Dat speelde natuurlijk alleen in de wintertijd en in mindere mate in voor- en najaar.

In de winter stonden de boeren toch al om zes uur op, mijn moeder ook en die moest dan nog uren in het halfdonker in huis rondscharrelen. De verlichting in het woonvertrek bestond dan uit een kaars. Later waren kaarsen ook niet meer te verkrijgen en toen brandde er alleen een minuscuul vlammetje van een oliepitje. Op het bedrijf werd ook koolzaad verbouwd en van de daaruit verkregen koolzaadolie kon het licht branden. Maar hoe! In een jam-potje met koolzaadolie dreef een klein lontje. De vlam daarvan was ongeveer half zo groot als de vlam van een kaars. Het was dus 's morgensvroeg in huis spookachtig donker.

In de laatste periode van de oorlog kwamen er heel veel mensen uit het westen van het land naar Dren-

◀ Station Beilen

the om te trachten nog wat voedsel te bemachtigen. Ik weet niet meer of ze er dagelijks waren, maar in elk geval behoorlijk regelmatig. Meestal kregen ze bij ons ook wel het een en ander mee. Of dat giften waren, of dat er gehandeld werd? Ik meen me te herinneren dat beide wel gebeurde. Als het arme drommels waren, die niets meer bezaten, werd er ook wel het een en ander meegegeven.

De vervoersmiddelen waarmee die mensen zich moesten verplaatsen, waren ontzettend slecht. Velen hadden geen vervoermiddel, want gingen ze met een goede fiets van huis, dan werd die onderweg meestal wel door de Duitsers ingepikt.

Evacués

Er waren heel wat evacués in Wijster. Iedereen die in huis ruimte overhad (en daar zal wel slaapruimte mee bedoeld zijn geweest), was verplicht een of enkele evacués te huisvesten. Wij hadden thuis die extra ruimte niet, maar bij heel goede vrienden, de familie Van der Tuuk, hadden ze twee jongens in huis; broers van elkaar, die uit Renkum (bij Arnhem) afkomstig waren. De jongste was een jaar ouder dan ik. De oudste was ongeveer vijftien jaar, net als zoon Klaas van der Tuuk. Mijn vader was iets over de dertig. Hij had een vriend, Roelof Oosterloo, die tien jaar jonger was. De oudste evacuë heette Wim van Kesteren. Hij was een echte komiek, net als trouwens Oosterloo. Beiden waren vaak bij ons te vinden en ook Klaas van der Tuuk. Er werd om allerlei gekke streken dan vaak vreselijk gelachen. Het zal er wel op neer zijn gekomen dat de beide getrouwde mannen (ook Oosterloo was al jaren getrouwd) de kwajongens er nog wel eens tussen namen. Zo kon het gebeuren dat de oudste evacuë het hele dorp werd doorgestuurd, van de ene boer naar de andere, om de balkenschaar op te halen. Die vergat daarna zijn leven lang niet meer dat zo'n voorwerp nog niet was uitgevonden.

Mijn ouders en grootouders woonden elk in een gedeelte van het voorhuis van de boerderij. Die gedeelten waren van elkaar gescheiden. Bij mijn grootouders was nog een bed over, zodat zij ook verplicht waren een evacuë in huis te nemen. Grootvader was niet altijd even soepel van geest. Ongetwijfeld had hij de pest in over het gedwongen in huis moeten nemen van een persoon. Het was, een naar ik meen, oudere vrouw, die uit Limburg afkomstig was. Zij was

katholiek en ging elke morgen vroeg naar de kerk, ook op door-de-weekse dagen. Blijkbaar was die mogelijkheid gecreëerd wegens het feit dat ons dorp tijdelijk een aantal katholieke inwoners had. Zij mocht volgens de kerkelijke richtlijnen 's morgens niet meteen ontbijten, maar pas na kerktijd. Mijn grootvader vond dat maar niets en stelde de gast voor de keus: eerst de maaltijd en dan naar de kerk of direct naar de kerk, maar dan geen maaltijd meer. Ze deed toen het eerste, maar de inwoning duurde niet lang. Grootvader zal wel gedacht hebben: Pas jij je maar aan, want ik ben dat niet van plan.

Bulderend geschut

Dagenlang heeft er richting Terhorst en Beilen zwaar geschut, kanonnen moeten het geweest zijn, staan bulderen. Dat ging maar door en de herrie was verschrikkelijk. Het liep toen tegen het einde van de oorlog. Het schijnen geallieerden te zijn geweest, die de Duitsers (die zich nog in de buurt van de Halerbrug bevonden) zwaar onder vuur genomen hebben. In het Terhorsterzand moeten ook regelmatig schoten te horen zijn geweest, hoewel ik me dat niet meer herinner, omdat de Duitsers daar een berg van geel zand hadden opgeborgen voor het houden van schietoefeningen.

Al ver voor de bevrijding deden er de wildste geruchten de ronde over de nadering van onze bevrijders. Toen die in Frankrijk voet aan wal hadden gezet, overheerste de mening dat die bevrijding heel spoedig plaats zou vinden. Onnodig te zeggen dat het geduld zwaar op de proef werd gesteld. Gemakkelijk was het leven niet. Op een zeker ogenblik mocht niemand nog na acht uur 's avonds buitenshuis komen. Het was spertijd. Maar niet altijd hield men

► Overblijfselen van de Duitse schietbaan in het Terhorsterzand

◀ *Franse parachutisten en belangstellenden bij café Hummel in Spier op 11 april 1945*

zich daaraan. Ik kan me nog wel een keer herinneren dat bij mijn grootouders 's avonds de kamer vol zat met mensen uit de buurt. Na het weggaan slopen de bezoekers dan langs achterafpaadjes naar huis toe.

Gevaarlijk moet het zeker geweest zijn, want Duitsers die na spertijd schimmen ontdekten, zullen zeker vlot hun wapen hebben gericht.

De oude landkaart

Op een avond liet mijn grootvader mij een oude landkaart en een Nederlands-Duits woordenboekje zien. Nu kan ik me niet goed meer herinneren of dat in de oorlog of kort erna is geweest. Hij vertelde, dat hij deze attributen van een gesneuvelde Duitse militair had afgepakt. Het hoe, waar en waarom van die dode Duitser is me niet bekend, want gek genoeg is dat onderwerp, zoals alles wat met de oorlog te maken had, bij ons later eigenlijk vrijwel niet meer ter sprake gekomen. Wel weet ik nog goed, dat ik het destijds heel griezelig en dom vond dat mijn grootvader deze spullen in huis had. Zou er een inval bij hem hebben plaatsgehad, dan hadden de Duitsers dat zeker niet erg normaal gevonden.

Op een morgen was ik bij mijn vriend in het dorp toen er berichten kwamen dat Spier bevrijd was. Dat was natuurlijk uitzonderlijk nieuws. De vader van vriend Jan, Willem Klooster, aarzelde niet en besloot er heen te gaan. De familie was enkele jaren tevoren van Spier naar Wijster verhuisd, dus voor hen had het bericht natuurlijk nog extra betekenis. Wat heel belangrijk was: Jan en ik mochten mee. Wonderlijk was het eigenlijk, met alle schaarste van die tijd, dat wij toch wel een fiets hadden, oud en zoals alle fietsen toen voorzien van surrogaatbanden,

maar toch was er op te rijden. In Spier kwam je altijd in het centrum uit; de viersprong waar café Hummel in de hoek gelegen was (nu Schortinghuis). Door een raam zagen we dat op de vloer van de cafézaal op stro een gewonde Canadese soldaat lag. De ernst van de verwonding scheen mee te vallen, want hij rookte rustig een sigaret. Tegenover het café bevond zich een open kadaverbak en daarin stonden twee soldaten, de een met een groene, de andere met een rode baret. Eén had een mitrailleur voor zich geplaatst, de ander tuurde door een verrekijker tussen enkele verspreid liggende huizen door, over de wijde heidevlakte, ongeveer in zuidoostelijke richting. Toen wij ook onze blik daarheen richtten, zagen we in de verte over de kale vlakte een rij 'poppetjes' zich voortbewegen in westelijke richting, ongetwijfeld op weg naar de bescherming van de staatsbossen. Wij wisten natuurlijk niet wat dat was, maar het scherpe waarnemen door de verrekijker duidde er wel op dat de bevrijders het niet vertrouwden. Dagen later hoorden we dat het Duitse soldaten waren geweest en dat er die avond in Spier nog weer zwaar was gevochten.

Nadat vader Klooster een poosje met een andere man uit Spier had staan praten, stapten beiden op zeker ogenblik op hun fiets. Er werd niet gezegd dat we niet mee mochten en Jan en ik volgden de mannen dus in de richting van Beilen. Ongeveer een kilometer vanaf Spier stopten ze en liepen linksaf een grasgroen bosweggetje in. En toen gebeurde het dat je hart plotseling ongeveer stilstond. Ongeveer twintig meter vanaf de straat lagen verspreid op en langs dit weggetje talloze vermoorde mannen. Met zware wapens van dichtbij neergeschoten, dat kon zelfs een kind als ik, die nooit eerder een lijk had gezien, wel waarnemen. Een beeld dat me jarenlang heeft achtervolgd en eigenlijk nooit helemaal is verdwenen. Ik telde er toen vijftien. Duidelijk was dat het voor een deel jonge mensen waren. Zo te zien hadden ze allemaal behoorlijk goede kleren aan en dito schoenen, laarzen en klompen. Dat moet indruk gemaakt hebben, juist omdat deze zaken toen zo schaars waren. Wij hoorden toen in Spier al dat het mensen waren uit de omgeving van Hoogeveen. Meer was er niet bekend.

De eerste tanks

Toen vriend Jan en ik een keer op een namiddag

achter zijn huis speelden, volgens mij was het de dag dat we 's morgens in Spier waren geweest, hoorden we ineens een bijzonder geluid, zeg maar geronk, in de richting van het station van Wijster. Het zicht was vrij naar die kant en we zagen het bewegen van voertuigen, maar konden niet goed thuisbrengen wat het was. Het waren er drie, ze stonden stil, er liepen mensen rond en daarna kwamen ze weer in beweging, reden het dorp binnen en waren even uit het zicht, totdat ze even later vlakbij waren en ook daar stopten. Voor het eerst in ons leven zagen we tanks met op elk ervan enkele soldaten. Logisch dat iedereen uitgelaten was, want er waren natuurlijk inmiddels al talloze omstanders die bijzonder verheugd waren over de komst van de eerste bevrijders. Het waren drie kleine tanks met verkenner. Al gauw ging de rit verder richting Beilen, vanzelfsprekend gevolgd door publiek. Ter hoogte van Emelangen reed één van de tanks plotseling links een akker in, ongeveer honderd meter, en intussen een schot lossend. Niemand begreep hier iets van, totdat er verderop ineens een Duitse militair met de handen omhoog over de akker kwam aanlopen. Wij waren heel verbaasd, want we hadden de indruk dat de laatste Duitsers hun hiel in inmiddels hadden gelicht en toch bleek er nog een in de buurt aanwezig, die zich waarschijnlijk verborgen had gehouden. Hij werd ingerekend en op de tank meegenomen. De tanks reden nog door tot de Sint Nicolaasbrug. Die was opgeblazen en daarom werd er naar Wijster teruggedreden en waren de bevrijders weer snel verdwenen.

De bevrijding

Gelukkig was het gebeurde met de drie tanks wel de inleiding tot het einde van de jaren van gevaar en onzekerheid. De volgende dagen waren er heel wat bevrijders in het dorp en in mijn herinnering was iedereen op straat aan het feesten. Sigaretten was het toverwoord en daarbij chocolade. De soldaten waren in goede stemming en door hen werd van deze gewilde artikelen heel wat uitgedeeld. De voortdurend door het dorp scheurende in mijn herinnering oneindig lange rijen enorm grote en zware tanks maakten de meeste indruk op me. Ze kwamen vanaf Spier bij het station Wijster binnen, denderden met flinke snelheid door het hele dorp en verdwenen dan richting Bruntinge. Dat ging zo en

kele dagen achter elkaar door. In de bocht bij de boerderij van Sikken waren door de rupskettingen de stenen uit de bestrating gerukt.

Achteraf is het spijtig dat ik deze herinneringen nu pas heb vastgelegd. Had ik dat veel eerder gedaan, dan had ik mijn vader en zelfs mijn grootvader nog heel wat vragen kunnen stellen.

Mijzelf heeft het verrast dat er zoveel is blijven hangen van wat ik tussen mijn vierde en negende levensjaar heb meegemaakt. Vooral komt dat natuurlijk door de intensiteit van de gevoelens in zo'n spannende tijd. Uiteraard zijn er wel meer herinneringen. Bijvoorbeeld van benzinetanks, die door vliegtuigen soms werden afgeworpen en die ik ergens in het dorp ook wel heb gezien. Alleen wat werkelijk in het geheugen is gegrift, heb ik willen noteren. Vanzelfsprekend is het meeste niet zo dramatisch als wat volwassenen hebben beleefd, maar bijzonder vind ik het zelf toch wel. In elk geval heeft het me al vroeg aan het denken gezet over zaken, waarvan ik zonder de oorlog pas later zou zijn toegekomen.

Noot

- 1 Dit verhaal werd geplaatst in de *Hoogeveensche Courant*, 5 mei 1995.

Foto's

De foto's bij dit artikel komen uit het foto-archief van de *Historische Vereniging Gemeente Beilen* met uitzondering van de bovenste foto op p. 3 die door de auteur beschikbaar is gesteld.

DOOR
WILLIE BRINKMAN

Het nieuwe kostuum van Nathan Elzas

In januari 2006 ontving de Historische Vereniging Gemeente Beilen van de familie H.E. Eising te Beilen een kostuum. Dit kostuum was van Nathan Elzas en is altijd door de familie Eising bewaard. Tijdens de verhuizing van de vader van H.E. Eising, van de Berkenlaan naar het woonzorgcentrum De Wester Es te Beilen, kwam het kostuum van Nathan Elzas tevoorschijn.

► *Het kostuum van Nathan Elzas*
(foto: Willie Brinkman)

Het kostuum behoorde toe aan de rabbi van de joodse gemeenschap te Beilen, Nathan Elzas. Nathan Elzas heeft zijn goede pak voor zijn vertrek (begin oktober 1942) naar het werkkamp in Orvelte in bewaring gegeven bij één van zijn naaste burens, de familie Eising, Kerkstraat 6. Het pak was nog zo goed als nieuw vertelde Elzas en hij had zijn goede pak bij het werk in het kamp toch niet nodig. Hij wilde het pak graag behouden en bracht het om die reden bij Eising om te voorkomen dat het zou worden meegenomen bij een razzia. Elzas zou het kostuum bij terugkomst wel komen halen. Hij is echter nooit teruggekomen.

Nathan Elzas - Julianastraat 5

Aan de Julianastraat 5 woonde de rabbi van de Beiler joodse gemeenschap, Nathan Elzas (10 maart 1894 - 18 oktober 1942) met zijn vrouw, die in de volksmond 'Klein Gienegie' werd genoemd. Zij heette Rachel Elzas-Denneboom (1 oktober 1889-8 oktober 1942). Roel Reijntjes heeft over haar een verhaal geschreven. In 'Klein Gienegie' geeft hij een sfeerbeeld over de Beiler joodse gemeenschap.

'... Ze gaven kleur aan ons dorp, de kinderen Israëls. Met hun wat feller, haast oosters leven. Joden, lastig volk soms, kooplu, die 'der bij waren', schrander, zo anders. Ze kwamen op de sabbat samen in het joden-

Rachel Denneboom en Nathan Elzas

Over het huwelijk van Rachel Denneboom en Nathan Elzas schreef Roel Reijntjes in het verhaal 'Klein Gienegie' het volgende: 'Klein Gienegie, met een bruidskransje op haar hoofd, bruid van Nathan, de rabbi uit ons dorp. Het was een late liefde tussen twee ongewone mensen. Gienegie, het wat springerige wezentje, met de rimpels van een vroege herfst na een lente zonder bloei. En als ze beiden door ons dorp liepen, zo ernstig wijs met elkaar, de hoofden wat scheef naar elkander, dan was elk vertederd en knikte hen toe. De schrale Nathan, de Amsterdamse jood. Hij werd glimlachend aangekeken. De liefde maakt immers alles glad en belachelijke dingen mooi.¹

◀ Rachel Elzas-Denneboom (1 oktober 1889-8 oktober 1942)

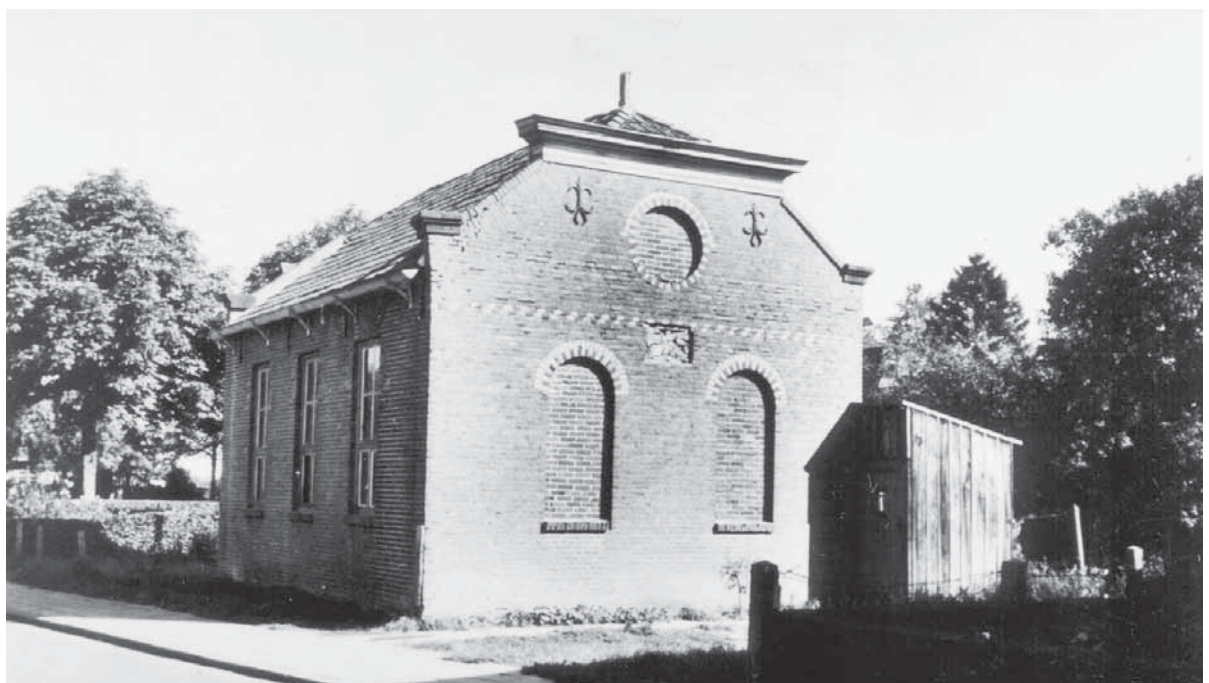
kerkje, de synagoge, de sjoel. Een gebouwtje met een gevelsteen met vreemde letters. Met in het Hebreeuws, de spreuk 'Lieflijk is Uw huis Heer der Heerscharen'.²

Melding van beroepen - november 1941

De leider van het Bijkantoor van het Gewestelijk Arbeidsbureau te Beilen, Harm Joesten, moest aan de directeur van het Gewestelijk Arbeidsbureau te Meppel opgeven welke Israëlitische voorgangers of vertegenwoordigers zich in zijn rayon bevonden. De gemeente Beilen beantwoordde deze brief van 5 november 1941 door de naam van de enige Israëlitische voorganger: Nathan Elzas, Julianastraat 5 te Beilen op te geven.³

► De voormalige synagoge aan de Schoolstraat

◀ Kerkstraat. De tweede woning links had aan de achterzijde het adres Julianastraat 5. Hier woonden Nathan Elzas en Rachel Denneboom. In de tuin en de schuur van het pand werd voor de oorlog door de Joodse Beiler gemeenschap jaarlijks het loofhuttenfeest gevierd.

Loofhuttenfeest

Beilers weten zich nog te herinneren, dat de plaatselijke joodse gemeenschap in een tent (hut) in de tuin of in de schuur van rabbi Nathan Elzas het Loofhuttenfeest vierde.⁴

Soekot of Loofhuttenfeest is een joods feest dat zeven dagen duurt en waarbij wordt herdacht dat de Israëlieten (de voorouders van de joden) veertig jaar lang in de Sinaïwoestijn onder de bescherming van God rondtrokken waarbij ze verbleven in tenten of hutten. Deze rondzwerving lag tussen de uittocht uit Egypte die met Pesach wordt gevierd, en de intocht in het Beloofde Land.

Op de eerste twee dagen van Soekot (buiten Israël) wordt er niet gewerkt. Volgens het gebod dient men in hutten te verblijven, hiervoor wordt vaak een hut (Hebreeuws: soeka, meervoud: soekot) in de tuin gemaakt, en het eten van een maaltijd in een dergelijke hut geldt al als vervulling van het gebod, hoewel het er meer mee overeenkomt als men, indien mogelijk, erin overnacht, wat ook wel wordt gedaan. Het dak van de hut moet van takken en gebladerte van bomen en andere plantaardig materiaal zijn gemaakt. Verder zijn er nog andere eisen die aan het opzetten van de hut worden gesteld. De hut wordt verder versierd met vruchten en groenten.

Werkkamp Orvelte

Op maandag 20 juli 1942 werden in opdracht van de Duitse bezetter door het Arbeidsbureau in Meppel negen personen opgeroepen voor het werkkamp in Orvelte: Henri Denneboom (44 jaar), Herman Denneboom (49 jaar), Joël Denneboom (48 jaar), Karel Denneboom (45 jaar), Nathan Elzas (48 jaar), Salomon van Gelder (44 jaar), David Kats (52 jaar), Jacob Kats (54 jaar) en Samuël Kats (51 jaar). Van deze negen mannen doken Henri Denneboom en Samuël Kats onder. Met uitzondering van Nathan Elzas werden deze mannen vanuit het werkkamp Orvelte naar Durchgangslager Westerbork gebracht.⁵

◀ Werkkamp Orvelte in 1942. De man linksonder is Herman Denneboom.

► *Naar Durchgangslager Westerbork*

Op 2 oktober 1942 weigerde burgemeester mr. dr. H.J. Wytema van Beilen tegenover de Duitse bezetter het bevel aan zijn politiemannen te geven om de Beiler joden te arresteren. In de daaropvolgende consternatie over deze weigering werd Wytema door de Duitsers gearresteerd.

In de nachtelijke uren werd daarop het bevel uitgevoerd en werden de volgende 25 joodse inwoners uit Beilen opgepakt en op transport gesteld naar kamp Westerbork:

Vier mannen: Robertus Denneboom (84 jaar), Lazarus Frank (84 jaar), Abraham van Gelder (80 jaar) en Salomon van Gelder (68 jaar).

Elf vrouwen: Rachal Elzas-Denneboom (53 jaar), Rebecca Denneboom-Danneboom (88 jaar), Froukje Denneboom-Frank (79 jaar), Martha Denneboom-Hoogstraal (50 jaar), Sarlina van Gelder-Aronius (40 jaar), Hinderina van Gelder-Bos (66 jaar), Betje Frank (72 jaar), Sarah van Gelder-Selighmann (88 jaar), Rebecca Kats-Kropveld (42 jaar), Johanna Anna Wolff-Samson (29 jaar), Hedwig Sarah Wolff-van der Walde (58 jaar).

Tien kinderen: Elli Hermanna Denneboom (13 jaar), Abraham van Gelder (8 jaar), Anthonie Kats (9 jaar), Betsie Kats (11 jaar), Mannus Kats (12 jaar), Nathan Kats (7 jaar), Albert Wolff (5 jaar), Hedwig Wolff (1 jaar), Simon Wolff (3 jaar) en Senathe Ruth Wolff (19 jaar). Bij deze groep van Beiler joden vermeldde chef-veldwachter N.G. Viëtor ook nog de namen van Iwan Wolff (29 jaar) en Nathan Elzas. Zij zaten in de nacht van 2 op 3 oktober 1942 dus niet in het werkkamp, maar thuis.⁶

Transport 5 oktober 1942

Van de 34 Beiler joden bevonden zich er 21 bij het transport naar Auschwitz op 8 oktober 1942, zeven-tien van hen werden meteen naar de gaskamers gestuurd, waaronder Nathan Elzas (48 jaar) en zijn vrouw Rachel Elzas-Denneboom (53 jaar).⁷

Het kostuum

Nathan Elzas heeft nooit de gelegenheid gehad zijn nieuwe kostuum te dragen. Het is voor hem bewaard gebleven.

Het bestuur van de Historische Vereniging Gemeente Beilen zal zich nog moeten beraden, hoe het kostuum van Nathan Elzas voor de toekomst bewaard blijft.

▲ *Burgemeester mr. dr. H.J. Wytema*

Noten

- 1 Roel Reijntjes. Een leven in Beilen, *Beilen 1998*, p. 87-88.
- 2 G.J. Dijkstra e.a., Gemeente Beilen 1940-1945, deel 3, *Beilen 2001*, p. 11.
Roel Reijntjes, Een leven in Beilen, *Beilen 1998*, p. 87.
- 3 Dijkstra, Gemeente, deel 3, p. 15.
- 4 Informatie van J. Gaasbeek en H.J. Eleveld, beiden uit Beilen.
- 5 Dijkstra, Gemeente, deel 3, p. 30.
- 6 *Ibidem*, p. 32-33.
- 7 *Ibidem*, p. 55.

DOOR ROELOF BOER

Hooghalen, 12 april 1945

De dag dat hij zijn 21ste verjaardag vierde, werd er één die Roelof Boer nooit zou vergeten. Canadezen verdreven de Duitsers uit zijn dorp. Hooghalen werd zwaar getroffen op bevrijdingsdag: 12 april 1945.

Roelof Boer: Wij woonden bij de bevrijding van Hooghalen, 12 april 1945, op Hoofdstraat 2 tegenover café- en hengstenhouder Roelof Mulder. Ik beleefde juist die dag mijn 21ste verjaardag.

Die morgen cirkelde er geruime tijd een vliegtuigje boven het dorp. Wij zaten toen al met z'n allen in de kelder, wat later niet zo'n goede schuilplaats leek in verband met brandgevaar. Vanuit de richting Beilen kwamen tegen de middag de eerste Canadese tanks het dorp binnenrijden om even later weer terug te gaan.

Daarna begonnen de gevechten pas goed. De Duit-

sers hadden zich in ons dorp achter de spoorlijn Assen-Beilen verschanst. De gevechten duurden zeker enkele uren. Zo nu en dan kwam er een Canadese soldaat in de deuropening van onze kelder om te zien of er nog Duitsers verscholen zaten. Maar mijn oudere broer bracht hen in zijn pas geleerde Engels aan het verstand, dat er "No soldiers!" in de kelder zaten. Gerustgesteld vertrok zo'n man weer.

Toen we eindelijk de kelder konden verlaten, konden we de toestand waarin ons dorp verkeerde overzien. De boerderijen van onze burens, Meijering

◀ De boerderij van de familie Boer te Hooghalen

▲ Op de foto staan de boerderijen van de families Hoogeveen (links) en Meijering (rechts), voordat deze bij de bevrijding van Hooghalen zijn verwoest.

► Op de voorgrond de resten van de verwoeste boerderij van de familie Meijering in Hooghalen. Links de barak waarin de families Hoogeveen en Meijering tijdelijk hebben gewoond.

en Hoogeveen, waren afgebrand. In het Middendorp waren de boerderijen van Jan Niemeijer, jacht-opziener Dik, Beugel, Hagens, Wiggerink en Zwiers afgebrand. Verder brandde achter het spoor de boerderij waarin Koop Boer en zijn gezin woonde af. Aan de Hoofdstraat brandden de boerderij en de kapschuur van weduwe Timmerman af. Toen wij het dorp over een laag van grote en kleine patroonhulzen inliepen, stond er bij de woning van smid Elslo, nu familie Schreur, een uitgeschakelde Canadese tank met een groot gat in de kapot geschoten geschutskoepel, waarschijnlijk het gevolg van een Panzerfaust. In deze Canadese tank zaten de zes gesneuvelde militairen die later onder de dikke boom op het erf van Vording zijn begraven. Later zijn deze militairen herbegraven op het militaire ereveld bij Holten.

Tijdens de bevrijding heeft onze buurman Roelof Mulder één van zijn paarden uit de brandende boerderij van de familie Hoogeveen gehaald. Dwars over de es heeft hij met gevaar voor eigen leven het dier naar de boerderij van de familie Posthoorn in Laaghalen gebracht.

Het is een wonder dat er tijdens de bevrijding van Hooghalen geen burgerslachtoffers zijn gevallen. In totaal zijn er tijdens de bevrijding tien boerderijen afgebrand.

Ook in de herfst van 1944 waren in Hooghalen vijf burgerwoningen afgebrand naar aanleiding van de spoorwegstaking. Het waren de woningen van de spoorwegmannen Ellens, Weurding en Oosterhof en van de onderwijzers Visser en Hartog. Alle vijf waren ze ondergedoken.

DOOR
WILLIE BRINKMAN EN HENK VOS

Bevrijding, 1945 - 2010

Operatie Amherst

De bevrijding van de gemeente Beilen werd in de nacht van 7 op 8 april voorafgegaan door de operatie Amherst, waarbij 676 voornamelijk Franse parachutisten werden gedropt. In de gemeente Beilen kwamen ze neer in Spier, Eursing, Brunsting, Hijken (Vorrelveen), Klatering, Hooghalen en aan het Oranjekanaal. Zij hadden de opdracht te verhinderen dat bruggen door de Duitsers werden opgeblazen, zoveel mogelijk verwarring te stichten onder de Duitsers en contacten te leggen met verzet en bevolking.

Spier

Op 11 april 1945 besloot luitenant-kolonel Jacques de Bollandière met 40 parachutisten de Duitsers bij Spier aan te vallen. Er ontstond een fel gevecht,

waarbij de Duitsers ondersteuning kregen van 200 soldaten uit Assen. Op het moment dat de Fransen dreigden verslagen te worden, werden ze gered door een Canadese verkenningseenheid. Tijdens het gevecht bij Spier sneuvelden twee parachutisten, Jean Salome Simons en Claudius François Campan, en een groot aantal Duitse militairen.

Monument

Aanvankelijk stond op het monument te Spier alleen de naam van Simons. Op initiatief van Henk Brink en Jan Hoegen is er een nieuwe gedenksteen gemaakt met daarop de namen van Simons en Campan. Het nieuwe monument werd op 9 april 2010 onthuld.

◀ In het
bijzijn van
Franse oud-
parachutisten
werd het
nieuwe
monument te
Spier ont-
huld.
(foto's:
Fennie
Oostra-
Tingen)

Beilen

Doordat de brug over het Linthorst-Homankanaal door de Duitsers was opgeblazen, moesten de bevrijders in de vroege morgen van 12 april 1945 een omweg over Beilervaart/Brunsting maken. Hier was de brug wel intact gebleven. Om 04.00 uur werd vanuit de Brunstingerstraat een verrassingsaanval op de bunker op de Markt ingezet. In het felle gevecht lieten twee Canadese militairen en een groot aantal Duitsers het leven. Verder werden twee huizen aan de Brunstingerstraat, een schuur achter het café 'De Veehandel' en het winkelpand van J. Hepping aan de Markt in brand geschoten. Om 10.00 uur was Beilen bevrijd. Er werd een noodbrug over het Linthorst-Homankanaal gelegd, zodat men met groot materieel richting Halerbrug kon trekken. De aanval werd inge-

zet op Hijken, Oranje, Zwiggelterbrug en Halerbrug richting Hooghalen.

'Keep Them Rolling'

Op 10 april 2010 werd in Beilen de bevrijding van 65 jaar geleden feestelijk herdacht met verschillende activiteiten. Eén hiervan was de komst van ruim 150 militaire voertuigen van de geallieerden uit de Tweede Wereldoorlog. Op deze en de volgende twee bladzijden een impressie van 'Keep Them Rolling' en twee foto's van 12 april 1945.

▼ *Bevrijders in Beilen
op 12 april 1945*

► Een Bren-carrier in de Brinkstraat in Beilen op 12 april 1945

Hooghalen

Vlak voor Hooghalen werd er opnieuw felle tegenstand geboden. In een dennenbosje vlak voor het dorp hadden de Duitsers zich doormiddel van kazematten verschanst.

Ondersteund door een batterij granaatvuur en tanks vorderden de geallieerden langzaam. Vanuit het kamp van de Nederlandsche Arbeidsdienst (later: militaire sportschool en asielzoekerscentrum) werd nog een veertigtal Duitse soldaten aangevoerd. Zij zouden het bosje niet meer bereiken en verschansten zich in Hooghalen.

Door het granaatvuur waren er veel boerderijen in brand geschoten en er ontstonden felle gevechten in de Hoofdstraat en in de richting van Graswijk. De Duitsers wisten met pantservuisten twee Canadese tanks te vernietigen en boden veel te-

genstand. In de felle gevechten lieten zes Canadese en 27 Duitse soldaten het leven. Door de gevechten brandden in Hooghalen zeventien boerderijen en huizen af en er werden veel panden beschadigd. Om 18.30 uur was de strijd in het dorp beëindigd.

In de avonduren bereikten de geallieerden Assen. De gemeente Beilen was bevrijd, maar er was een zware tol betaald.

Herdenking Hooghalen

Op 12 april 2010 vond in Hooghalen de herdenking plaats van de bevrijding van Hooghalen. Deze was georganiseerd door het '4 mei-comité' in samenwerking met de commissie '800 jaar Halen'. Een foto-impressie van Frens Hoving.

▲ Op weg naar het monument

◀ Hans Elslo hangt de vlag halfstok. Achter hem Cobra Sturing. Beiden van het '4 mei-comité'.

▼ Leerlingen van de OBS De Bosvlinder leggen een krans bij het monument

Peter Paul Hires

Bij de herdenking op 12 april 2010 in Hooghalen was de Canadees Peter Paul Hires, 90 jaar oud, aanwezig. Hij had zich in 1940 als vrijwilliger (tankmonteur) bij het Canadese leger gemeld. Na zijn opleiding in Canada vloog hij naar Londen. Vervolgens kwam hij in 1943 in Algerije, waar hij hospitaalsoldaat was. Hires, met trots: "Ik heb nooit iemand gedood." Hij volgde de geallieerde troepen door Italië, stak over naar Marseille en trok door Frankrijk. Hij was bij de bevrijding van Brussel, Havelte en Leeuwarden. Hij lag meestal niet verder dan 5 km van het front. Hij heeft vier maanden in Assen gediend als hospitaalsoldaat. Daarna kwam hij via Groningen in Emden terecht.

(Uit: 'De Boerhoorn', naar Beate Plenter)

▲ *Burgemeester J. Broertjes houdt zijn toespraak.*
Links: Coba Sturing en Hans Elso.

► *Peter Paul Hires*

DOOR GRIETJE DOLFING-SPEELMAN

Xavier, een Franse parachutist

In de oorlogsjaren 1940-1945 woonde Grietje Speelman op het adres D132 te Laaghalen. Het huis stond aan de straatweg van Laaghalen naar Hijken. Eind vorige eeuw had Bert Kiewiet hier zijn autosloperij.

Tijdens de herdenking van 65 jaar bevrijding van Hoog- en Laaghalen was Grietje Dolfing-Speelman terug in Hooghalen. Zij vertelde ons toen het volgende verhaal:

‘In die tijd woonden we in Laaghalen in het huis dat ‘de Schaapshoeve’ heette, maar reeds lang geleden is gesloopt. Het was een dubbele woning, waarvan wij het achterste gedeelte bewoonden.

Het was een heel andere tijd dan nu. We hadden geen elektra, geen centrale verwarming, geen douche, niets van dat alles. Je was blij als je genoeg

turf en hout had om de kachel brandende te houden en die was in die tijd dan ook multifunctioneel. Op die bewuste morgen ging mijn moeder al vroeg buiten de asla leeggooien en ineens kwam er iemand van achter de muur tevoorschijn. Mijn moeder schrok niet eens. Ze zag meteen dat het een parachutist was. Ze heeft hem mee naar binnen genomen, waar ook mijn vader was. Ze hebben samen met hem ontbeten en zo goed en kwaad als het ging gepraat. Hij sprak gebrekkig Nederlands, maar had ook een zakwoordenboekje bij zich.

Het eerste wat hij heeft gedaan was op zichzelf wijzen en daarna naar mijn ouders, om hen duidelijk te maken dat ze niet alleen hem, maar ook mijn ouders dood zouden schieten als ze hem zouden vinden.

Een extra risico was nog dat hij erg verkouden was en steeds moest hoesten. Dat heeft mijn ouders er echter niet van weerhouden hem te verbergen.

Achter het huis stond een schuurtje, waar de geiten weleens in stonden, maar dat toen leeg was. Ze hebben er vers stro in gedaan, zodat Xavier zich daar overdag kon verbergen, in huis was dat niet mogelijk.

◀ ‘De Schaapshoeve’, Laaghalen D132

► *Roelof
Speelman
en Feinje
Oosting*

Uit zijn verhaal hadden ze begrepen dat een groep parachutisten door het slechte weer verspreid was neergekomen, wat niet onopgemerkt was gebleven door de Duitsers. Al vrij snel kwamen ze alle huizen doorzoeken en een heeft zelfs in de deuropening van het schuurtje gestaan, waar Xavier met zijn revolver in de aanslag lag. Eén stap verder en de Duitser zou bovenop hem hebben gestaan. De afloop zou dan heel anders zijn geweest. Bovendien zaten in de boerderijen om ons heen Duitsers ingekwartierd, maar gelukkig voor iedereen waren dat gewone Wehrmachtsoldaten en geen SS'ers.

Van het verzet hoorden we dat zijn commandant met een gebroken been bij Schutten in Oosthalen zat en dat er verscheidene parachutisten gevangen waren genomen en doodgeschoten.

Op bevrijdingsdag zaten we in een schuilkelder in het Zand aan de overkant van de weg, maar bij de nadering van de tanks van de Canadezen, zijn we naar de straat gegaan met Xavier, die een opgevouwen geel zijden doekje uit zijn borstzak haalde, er een keer mee zwaaide, waarop de hele colonne stopte en hem op een tank hees en meenam.

Dat heeft een onuitwisbare indruk op me gemaakt. De volgende dag is hij teruggekomen om afscheid te nemen en mijn ouders nogmaals te bedanken voor het redden van zijn leven.

We hebben daarna brieven en een foto gekregen waarop hij staat met zijn vriend op de boot naar Engeland, brieven die allemaal door Anne de Vries,

de schrijver, die toen nog in Hooghalen woonde, werden vertaald.

We weten dat hij getrouwd is toen hij in Frankrijk terug was, en dat hij vrij jong is overleden. Bij de laatste herdenking in Assen, vijf jaar geleden, waar Lucas, mijn man, en ik naar toe zouden gaan, maar waar we door grote treinstoringen helaas niet konden komen, is zijn dochter geweest. Gelukkig ging het gezelschap de volgende dag naar het Airborne monument in Oosterbeek, waar Lucas toen naar toe is geweest en toch nog zijn dochter heeft ontmoet. Het was een heel emotionele ontmoeting, ze was ontroerd en blij eindelijk iemand van de familie Speelman te ontmoeten. Ze woont in Parijs.

► *Xavier (links) met zijn vriend op de
boot naar Engeland*

DOOR
LUTE VAN DE BULT

Een toevallige ontmoeting

Het was in de nazomer van 2003, dat er bij ons een man het erf opliep. Hij stelde zich netjes voor en vertelde meteen, dat hij op zoek was naar nazaten van zijn familie. Ik kon hem op dat moment niet verder helpen. Gaandeweg het gesprek, vertelde hij ook nog, dat een zwager van hem tijdens de laatste oorlogsdagen in Beilen was geweest en wel aan de Brunstingerstraat, zeer waarschijnlijk bij een klompenmaker.

Nu wist ik uit verhalen van mijn ouders, dat er bij mijn grootvader Lute van de Bult evacués waren geweest.

Op mijn vraag hoe deze persoon heette, was het antwoord: "Ene Kuipers."

De naam Kuipers zei mij op dat moment niets.

"Wat was zijn voornaam dan?" was mijn reactie.

"Zijn voornaam was Charles."

Op dat moment ging er bij mij een lichtje op. Van ene Charles uit Den Haag moest ik nog foto's hebben.

Het oude fotoalbum van mijn ouders bracht uitkomst. Het was inderdaad Charles Kuipers uit Den Haag geweest die als evacué de laatste oorlogsdagen bij mijn grootvader had doorgebracht.

Charles Kuipers was inmiddels de tachtig gepasseerd en woonde in Harderwijk. Zijn zwager, De Wilde, heeft er voor gezorgd dat Charles Kuipers een bezoek bracht aan Beilen.

Uit *Gemeente Beilen 1940-1945* blijkt dat er in februari 1945, 154 evacués uit Den Haag en omgeving, naar Beilen zijn gestuurd, het meest kinderen in de leeftijd van 10 tot 18 jaar.¹

Een van deze evacués was Charles Kuipers. Het bleek dat Charles zijn veertiende verjaardag in Beilen heeft gevierd. Na de oorlog, waarschijnlijk in 1947

◀ 14-09-1947: Charles Kuipers (rechts-boven) op bezoek. Verder op de foto mijn vader, mijn zussen, een neef Lute Epping (overleden op zestienjarige leeftijd) en Lute van de Bult (de kleinste).

► *Charles Kuipers (rechts) met naast hem Jan van Veen en een onbekende.*

of 1948, is hij een keer teruggeweest. Hiervan zijn bijgaande foto's gemaakt.

In 2003 heb ik Charles Kuipers mogen ontmoeten op de plek waar hij als bleek stadsjongetje was ondergebracht, namelijk aan de Brunstingerstraat in de oude klompenmakerij van mijn grootvader Lute van de Bult.

Tijdens zijn bezoek heb ik het volgende relaas van hem opgetekend: 'In februari 1945 werden door de Vereniging Winterhulp veel kinderen naar Drenthe gestuurd. Samen met mijn jongste broer gingen we met de trein naar Zwolle.

's Avonds om tien uur kwam ik aan bij klompenmaker Lute van de Bult aan de Marktstraat (nu Brunstingerstraat) in Beilen. Wij waren als Haagse bleekneusjes al eens eerder uitgezonden geweest. In 1942 zijn we al eens ondergebracht bij een boer in Thüringen.

Er werd gevraagd of ik honger had. Ja, dat was eigenlijk de reden dat wij naar Drenthe waren gestuurd. In Den Haag was niet veel meer te eten.

De vrouw van de klompenmaker smeerde boterhammen rijkelijk met roomboter en stroop, iets wat wij al jaren niet meer hadden gegeten. Ik geloof dat ik wel twintig boterhammen heb gegeten. Ik mocht slapen in het kamertje op de deel, bij de knecht in bed.

De volgende dag was het bijna middag, dat ik wakker werd in een vreemd bed. Als dertienjarige kwam ik in een heel andere wereld terecht.

Ik werd al snel bij allerlei werkzaamheden betrokken. Zo gingen we een keer voor een transport van bomen, met paard en wagen en de mallejan, richting Spier. Onderweg moesten we hals over kop het paard uitspannen en dekking zoeken, omdat er Engelse jagers in de lucht waren, die op alles wat bewoog schoten.

Bij Van de Bult was achter in het land een primitieve schuilkelder gegraven. De nieuwbouw, Middenstraat e.d. was er nog niet.

De avond voordat de Canadezen Beilen binnentrokken werden wij naar Brunsting gestuurd (vermoedelijk naar T. Meijers). Er zaten in Beilen nog Duitsers en het kon er wel eens heet aan toe gaan als de Canadezen Beilen gingen bevrijden. Via de zogenaamde 'Lange Weg', door greppels en sloten zijn de knecht en ik uiteindelijk in Brunsting aangekomen.

Vanaf de Homanbrug, de toenmalige brug over het Linthorst Homankanaal, werd er door de Duitsers richting Brunsting geschoten. Het was voor mij als dertienjarige een spannende tocht.

's Morgens toen wij wakker werden, waren de Canadezen al in Brunsting. Wij zijn achter de Brenncarriers van de Canadezen weer richting Beilen gegaan. In de Brunstingerstraat werd richting de Markt op de daar aanwezige bunker geschoten. Er werden Duitsers krijgsgevangen gemaakt.

Eén van de voertuigen van de Canadezen werd in brand geschoten. Vele ruiten sneuvelden aan de Brunstingerstraat, die toen nog Marktstraat heette. Tijdens de arrestatie van de Duitsers is er een Canadees gesneuveld. Vier Duitsers zijn later in het kanaal teruggevonden.

Het gewone leven ging, ook aan de Marktstraat in

◄ *Land achter de schuur waar later de eerste nieuwbouw van Beilen is gerealiseerd: Middenstraat, Klaverstraat enz.*

◀ *Grootvader Lute van de Bult achter de schuur.*

Beilen, langzamerhand weer, voor zover mogelijk zijn gewone gang.

Ik was 's avonds vaak bij 'Jonge Lute' en zijn vrouw in huis. Zij woonden naast Lute van de Bult sr.

De vrouw van 'Jonge Lute' was vaak aan het breien en het spinnen van wol op een zelfgemaakt spinnewiel. Kleding werd vaak vermaakt, er was immers ook in Beilen weinig te krijgen.

De aardappelen moesten worden geschoffeld en de varkens gevoerd, de koestal moest schoon. Naast de klompenmakerij had Van de Bult sr. ook een boerderij. Soms moesten we met een wagen vol kaf (houtafval) uit de klompenmakerij naar één van de 'driffies' om dit af te voeren. Werk waar elke hand welkom bij was, ook van een dertienjarige.

Het leven beviel mij eigenlijk wel. Ik was goede maatjes met Lammie, de dochter van timmerman

Veenstra. Na een maand of zeven kwam het moment, dat wij weer naar huis moesten. Mijn broers kwamen mij halen. Ik werd met een verhuiswagen opgehaald. Het beviel mij niets, dat ik weer terug moest naar Den Haag. Ik begon juist te wennen aan het vrije leven in Beilen. Ik hoefde daar niet naar school.

Eén voorval dat ik nooit zal vergeten, is het slachten van een kip. Op zaterdagmiddag werd er een kip geslacht. De kip werd aan de knop van de deur gehangen. Om de veren te plukken werd de kip in een emmer heet water gedompeld. Ik mocht de kip van de veren ontdoen. Op het moment dat ik daar mee klaar was en de kip losmaakte, kwam de kip weer bij en rende in zijn blootje de tuin in.

Het was voor een jongen uit Den Haag een heel ander leven in Beilen dan in de grote stad.

Ik ben later te werk gesteld op een advocatenkantoor in Den Haag. Later ben ik verhuisd naar Arnhem, waar ik 22 jaar werkzaam ben geweest. Uiteindelijk zijn wij in Harderwijk terecht gekomen.' Aldus Charles Kuipers, een toenmalige evacué uit Den Haag.

Charles Kuipers is in 2006 overleden.

Noten

- 1 *G.J. Dijkstra e.a., Gemeente Beilen 1940-1945, deel 1, Beilen 1999, p. 187-234.*

◀ *Charles Kuipers met zijn moeder in Den Haag.*

DOOR
JAN HOEGEN EN ALBERT LANTING

Een gedenkwaardige bijeenkomst

De Historische Vereniging Gemeente Beilen is een aantal jaren geleden in het bezit gekomen van een concentratiekampjas van Tiemen Schra uit Beilen, die in het concentratiekamp Neuengamme nabij Hamburg gevangene is geweest.

In januari 2010 werd het bestuur door de *Stichting Oktober 44* uit Putten benaderd of zij bereid was het kampjasje aan hen af te staan voor hun gedachtenisruimte in Putten, welke een permanente expositie bevat over hetgeen zich daar heeft afgespeeld met betrekking tot de Puttense razzia in oktober 1944.

Het bestuur heeft in haar februarivergadering besloten het jasje in bruikleen - zoals dat in museumkringen gebruikelijk is - af te staan.

Het bestuur werd uitgenodigd om dit op zaterdag 13 februari 2010 in Kamp Amersfoort te komen overhandigen. Jan Hoegen en Albert Lanting zijn daar namens het bestuur naar toe geweest. Het was een zeer bijzondere ervaring.

Putten

In oktober 1944 speelde zich het volgende drama in Putten af. Een aanslag door een verzetsgroep op een auto van de Duitse Wehrmacht was voor de Duitse bezetter aanleiding vergeldingsmaatregelen te nemen tegen de inwoners van Putten en Nijkerk. Op zondag 1 oktober 1944 hield de Duitse

Wehrmacht in een groot deel van deze plaatsen een razzia. Duitse patrouilles doorzochten de huizen, dreven vrouwen en kinderen naar de Oude Kerk en arresteerden de mannen.

De vrouwen en kinderen werden na angstige uren 's avonds vrijgelaten onder de voorwaarde, dat zij de volgende dag zouden terugkeren met eten voor de mannen.

Op 2 oktober 1944 kwamen de meeste vrouwen en kinderen terug. De mannen werden per trein naar het concentratiekamp te Amersfoort weggevoerd.

► De overhandiging van het kampjasje van Tiemen Schra door Jan Hoegen (op de rug gezien) en Albert Lanting (rechts).

◀ *Het kampsjasje van Tiemen Schra met Häftlingnummer H77128*

Slechts enkele tientallen mannen keerden na de bevrijding terug. De droeve balans kon toen worden opgemaakt: van de 602 naar Neuengamme afgevoerde mannen waren er dertien uit de trein gesprongen, 44 levend teruggekeerd en 552 omgekomen.

De gebeurtenissen van oktober 1944 hebben nog steeds een enorme impact in Putten. Veel gezinnen hebben een familielid dat is omgekomen in Duitsland. Ter herinnering is er een gedenksteen in de Oude Kerk geplaatst, een herdenkingshof met een treurende Puttense vrouw opgericht en een gedachtenisruimte met permanente expositie ingericht.

Vrouwen en kinderen werden vervolgens vrijgelaten en kregen bevel het dorp Putten binnen twee uren te ontruimen.

Bijgestaan door de Nederlandse SS staken Duitse troepen in de avond en de nacht ongeveer 110 panden in brand. Veel inwoners stonden de volgende morgen voor de puinhoop van hun huis. In Amersfoort werd een aantal mannen vrijgelaten. Ongeveer 600 mannen werden medio oktober 1944 naar het concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg overgebracht. Een groot deel van hen kwam daarna terecht in kampen die onder dit concentratiekamp ressorteerden. De meeste mannen kwamen om het leven. Zij werden slachtoffer van ondervoeding, mishandeling, slavenarbeid, uitbuiting, besmettelijke ziekten of kwamen om bij bombardementen.

Bijeenkomst

De bijeenkomst in Kamp Amersfoort bleek al evenzeer bijzonder, omdat het hier de eerste overhandiging van persoonlijke bezittingen uit concentratiekampen uit Nazi-Duitsland betrof aan Nederlandse nabestaanden. Door middel van een internationaal verdrag is met de Duitse regering afgesproken dat er een International Tracing Service-center is in Bad Arolsen opgericht dat openbaar toegankelijk is. Alle archieven en persoonlijke bezittingen van slachtoffers zijn hier opgeslagen. Persoonlijke bezittingen worden zoveel als mogelijk is teruggegeven aan familie of nabestaanden. Gert van Domseler van de Stichting Oktober 44 hield een inleiding over de zoektocht naar nabestaanden. Dr. Hans Romer en Martin Reiter van de Gedenkstätte Neuengamme vertelden van de Duitse naspeuringen en Nicole Dominicus, afgevaardigde van de ITS, overhandigde daarna de persoonlijke bezittingen aan families/nabestaanden. Wij kregen voordien de gelegenheid ten overstaan van de gehele nationale en regionale radio/tv en schrijvende pers het kampsjasje aan de Stichting Oktober 44 aan te bieden.

Het was een bewogen bijeenkomst waarbij de vertegenwoordigers van de Stichting Oktober 44 zich zeer dankbaar toonden. Wij werden uitgenodigd om de gedachtenisruimte te komen bezoeken, hetgeen het bestuur van de historische vereniging in juni hoopt te doen. Al met al een gedenkwaardige bijeenkomst.

◀ *Het kampsjasje wordt getoond.*

DOOR HANNIE EN HENK VOS

De familie Schra in de oorlogsjaren 1940-1945

De oorlogsjaren 1940-1945 trokken een zware wissel op het gezin van Tiemen Schra. Tiemen Schra gaf het gezin van Samuël Kats een schuilplaats, maar werd hiervoor gearresteerd en kwam in een concentratiekamp terecht. Zijn zoon Koop Schra werd voor zijn verzetsactiviteiten gearresteerd en in de nacht van 7 op 8 maart 1945 door de Duitse bezetter bij Woeste Hoeve gefusilleerd.¹

▲ *Jacobje Schra-Bouwmeester, Koop Schra en Tiemen Schra voor hun boerderij in de jaren dertig van de vorige eeuw.*

Manufactureenzaak

In de Kruisstraat dreef Samuël Kats (26 april 1891) samen met zijn tweede vrouw Duifje (Dini) Kropveld (16 november 1904) een manufactureenzaak. Hun kinderen waren: Carolina (30 september 1920) en Salomon (roepnaam: Salco; 13 april 1923).

Het gezin Kats overleefde de oorlog door onder te duiken bij onder anderen T. Schra, L. Zwanenburg, J. Oosterveen, J. Jonker, H.C. Kuiper, J. Bijma, J. Veenstra en J. Dekker.

Samuël Kats

In juli 1942 dook Samuël Kats onder bij landbouwer Tiemen Schra die aan de Westerborkerstraat woonde. Het was een periode, waarin joodse mannen tussen de 45 en 55 jaar zich moest melden voor tewerkstelling in een joods werkkamp. Samuël Kats

▲ Het winkelpand van Samuël Kats.

In het rechter gedeelte was gedurende de periode 1942-12 april 1945 het 'posthuis' van de Beiler Landwacht gevestigd.

moest zich melden in het werkkamp te Orvelte op 20 juli 1942.

Samuël Kats had al lang zien aankomen, dat het mis zou gaan. Begin 1942 begreep hij al, dat de Duitsers weinig goeds met de joden voor hadden. Tijdens zijn bezoek aan klanten informeerde hij al voorzichtig of men een schuilplaats voor hem en zijn gezinsleden had. Schra beloofde hem en zijn gezin in tijd van nood op te vangen.

Zo kwam hij terecht bij Tiemen Schra. Om hier ongezien te komen, bracht kruidenier Jan Smit uit de Kruisstraat hem er met de venterskar naar toe.

In augustus 1942 kwam ook zijn vrouw Duifje (Dinie) Kats-Kropveld naar Lieving.

Op 22 augustus 1942 werd de Zentralstelle meegedeeld, dat Duifje Kropveld en Samuël Kats 'am 15 oder 16en August 1942 ihre Wohnung verlassen haben und seitdem nicht zurückgekehrt sind'. Was getekend: W. (H.J. Wytema)

Carolien Kats

In mei 1943 werd ook dochter Carolien bij de familie Schra ondergebracht. Zij was in het najaar van

◀ *Het persoonsbewijs van Samuël Kats met daarin de 'J' van jood gestempeld.*

1942 door politieman N.G. Viëtor uit Amsterdam opgehaald en kreeg onderdak op enkele adressen. Na de april/meistaking 1943 verhuisde zij van ds. H.J. Heersink in Drijber naar de schuilplaats van haar ouders in Lieving bij de familie Schra. In het voorjaar van 1944 werd geveesd voor inkwartiering van Duitse militairen bij de familie Schra. Anne de Vries bracht het gezin Kats toen naar Lamert Zwanenburg aan de Beilervaat.

Salco Kats

Toen Salomon Kats, roepnaam Salco, zich op 17 augustus 1942 moest melden bij het werkkamp te Ruinen, om vandaaruit werk te verrichten op het spoorwegstation te Hoozevee, was voor hem het moment gekomen onder te duiken. Onduidelijk is of het zijn eigen initiatief was of dat het op aanraden van N.G. Viëtor gebeurde.

Verkleed als politieagent ging hij samen met veldwachter Nico Viëtor op de fiets in de richting van Westerbork. Ze reden door De Paltz langs hotel Koopman waar op het dak Duitse soldaten van de Luftwaffe op wacht stonden. Deze militairen hielden de straat ook wat in de gaten. Toen er twee 'agenten' langs reden, beschenen zij die met een zaklantaarn. Aangezien het heel normaal was, dat twee politieagenten samen op pad waren, merkten de Duitsers niets verdachts op, zodat Viëtor en Salco verder konden rijden.

Even later kwamen ze bij het onderduikadres aan: de boerderij van Schra. Dat onderduiken een geheime zaak was, bleek daar duidelijk, want Salco was absoluut niet op de hoogte van zijn vaders aanwezigheid bij Schra.

Februari 1945

Tot begin februari 1945 verliep alles goed voor de families Schra en Kats, maar op 9 februari 1945 werd bij Drijber een geheime zender opgerold. De Duitsers kwamen bij de huiszoeking bij de familie Eising 'Sylvia' tegen, een vrouw die vanaf 31 augustus 1944 als 'verraadster' gevangen zat bij de familie Zwanenburg tot 18 oktober 1944 en daarna bij de familie Eising in Drijber.

Het was Sylvia die tegenover de Duitse Sicherheitsdienst de naam van Koop Schra als verzetsman noemde. Daarmee kwam de familie Schra in beeld bij de SD.

Anonieme brieven

In de maanden februari en maart 1945 werden bij de waarnemend landwachtcommandant drie anonieme brieven bezorgd met inlichtingen over onder-

► *Caroline Kats*

► *Salco Kats*

duikers, joden, wapens en goederen van joden. Hij bracht deze brieven naar het gemeentehuis, waar zij werden uitgetypt.

Afschriften werden naar de Grüne Polizei verstuurd. Naar aanleiding van de eerste twee brieven werden enige huiszoeken gedaan en arrestaties verricht. Veel vermeldingen in deze brieven berustten op roddels en op persoonlijke afkeer jegens genoemde personen. Kwalijk is evenwel, dat in één van de anonieme brieven werd vermeld, dat de familie Kats bij de landbouwer Tiemen Schra in Lieving zat ondergedoken. Politieaan Schuldink zou met de families Kats en Schra in contact staan.

De anonieme briefjes zaten in een klein geel couvert. De teksten waren in een verdraaid handschrift en waren goed van taal en stijl.

Huiszoeking

In hoeverre deze brieven de aanleiding waren tot de huiszoeking bij Schra is met elkaar in tegenspraak. Feit is wel dat de Sicherheitsdienst (SD) op 23 februari 1945 bij Schra kwam om Koop Schra te arresteren. Aanleiding hiervoor was het verraad van Sylvia. Aangezien hij niet thuis was, verlieten zij de boerderij zonder huiszoeking te doen.

Het gezin Kats werd op één van de daaropvolgende dagen door politieman Schuldink naar verschillende adressen in Beilen gebracht.

Op 1 maart 1945 vond omstreeks 14.00 uur huiszoeking bij de familie Schra plaats. Aanleiding hiervoor was de eerder genoemde anonieme brief. Tiemen Schra verklaarde over de huiszoeking in een proces-verbaal van na de oorlog het volgende: "De huiszoeking gebeurde door de landwachters die onder leiding stonden van Jan Smit. Eén van de landwachters heeft mij achter de boerderij op het land gearresteerd en meteen overgegeven aan Jan Smit en daarna mijn woning doorzocht. Hij vond een geheime kelder onder de keukenvloer. Hij ging naar binnen en riep daarna dat er achter de aardappelen, die er voor de schijn waren neergelegd, koffers verstopt waren. Hij heeft de drie koffers, die van de familie Kats waren en twee radio's met behulp van Jan Smit en een andere landwachter uit de kelder gehaald. Alle goederen die tijdens de huiszoeking in beslag waren genomen, werden door een landwachter met paard en wagen naar Beilen vervoerd." Verder werd nog een vloerkleed van Samuël Kats en een kist met porselein in beslag genomen. Ook linnengoed, spek en vlees van de familie Schra werd meegenomen. Een landwachter eigende zich de hond van Schra toe en verder nam hij naaimachine-

olie, schroevendraaiers, kleding (een herenkostuum, een overhemd, een slipover en een paar sokken) en een paar klompen mee. Na de oorlog verklaarde Jacobje Schra-Bouwmeester dat de Beiler landwachters ook fuiken hadden meegenomen. Deze zouden in het bezit zijn gekomen van een zetboer op de boerderij van Zwanenburg.

Tiemen Schra werd gearresteerd en door Jan Smit naar het posthuis van de Landwacht gebracht.

Landwachters houden de wacht

Na de huiszoeking en de arrestaties bij Tiemen Schra werd bij de boerderij wachtgehouden door landwachters uit Wijster en Holthe.

Over het verblijf van de landwachters op de boerderij vertelde Jantje Mos, de verloofde van Koop Schra, de zoon van Tiemen Schra, na de oorlog nog het volgende: "Op 2 maart 1945 kwam Jan Smit langs, pakte mij bij mijn schouder en zei mij, dat ik goed moest zorgen voor de landwachters die 's nachts de wacht hielden."

Op zondagmorgen 4 maart 1945 werd Jantje Mos door Van Agteren en Jan Smit gearresteerd en overgebracht naar het posthuis van de landwachters, die zich de helft van het pand van Samuël Kats hadden toegeëigend.

Op maandagmiddag 5 maart 1945 kwam een landwachter bij Jantje Mos en zei tegen haar: "Nu hebben wij de zaak voor elkaar, nu zijn wij onze eigen baas." Jantje Mos: "Hij bedoelde hiermede, dat de Landwacht nu de baas op de boerderij van Schra was, daar diens echtgenote uit de boerderij was gezet en ik door de Landwacht was gearresteerd."

Op 16 maart 1945 kwam ik weer vrij. Ik ben naar de boerderij van Schra gegaan om kleding op te halen. De aanwezige landwachter weigerde dat; ik moest van hem eerst toestemming vragen aan Jan Smit. Van hem kreeg ik toestemming.

Na de bevrijding heb ik uit de ouderlijke woning van een landwachter gehaald: een kostuum van mijn verloofde, inmiddels op maat gemaakt voor een broer van de landwachter, twee paar sokken, een scheerspiegel en de hond. Enige dagen later bracht de vader van de landwachter nog twee paar klompen, een paar sokken en de slipover."

Over het wachthouden van de landwachters vertelde Jacobje Schra-Bouwmeester, echtgenote van Tiemen Schra, na de oorlog: "Samen met twee land-

◀ *Het Huis van Bewaring in Assen.*

Tekening van Roelof Warrink. Uit: Zomer op en om de Hondsrug, Venlo, p. 60.

► *Dwangarbeiders uit het concentratiekamp Neuengamme aan het werk*

wachters heeft een derde landwachter tien dagen wachtdienst gehouden. Zij leefden van eten en drinken van de boerderij. Zij moesten voorkomen, dat mensen met mij spraken. Eén van hen vroeg mij ook eens wat ons bezielde om joden en onderduikers onderdak te verschaffen, omdat wij op die manier onze boerderij kwijtraakten.”

's Nachts werd wachtgehouden door drie landwachters. Later werd een persoon uit Zeijen beheerder van de boerderij.

Naar Neuengamme

Op 4 maart 1945 werd Tiemen Schra met andere gearresteerden² in een koets naar het Huis van Bewaring in Assen gebracht.

Op 15 maart 1945 werden landbouwer Tiemen Schra samen met de fotograaf Hendrik Kuiper uit Beilen en garagehouder Klaas Westerbeek uit Beilen vanuit Assen op transport gesteld naar het Duitse concentratiekamp Neuengamme bij Hamburg.³

Later kwam Tiemen Schra terecht in het concentratiekamp Ludwigslust. In dit laatste kamp werd Tiemen Schra bevrijd.

Koop Schra

Eén van de naaste medewerkers van Nico Viëtor is Koop Schra uit Lieveing geweest. Hij hielp Viëtor vooral bij het onderbrengen van onderduikers, joden en gestrande piloten. Zijn moeder, Jacobje Schra-Bouwmeester, was op 23 februari 1945 in huis, toen in de namiddag de SD kwam om Koop te arresteren. Jacobje Schra-Bouwmeester: “Ik zei tegen hen, dat hij met de wagen weg was, waarop ze geen huiszoeking deden, zodat de vier joodse onderduikers, de familie Kats, niet werden gevonden. Koop werd echter op straat gearresteerd. Hij werd naar het Huis van Bewaring te Assen gebracht.”

In de nacht van 7 op 8 maart 1945 werd Koop Schra met nog 28 andere Drentse mannen uit zijn cel gehaald. Eén cel verder zaten Klaas Westerbeek en ds. Hekman. Een gevangene vertelde daar na de oorlog het volgende over: “Bij het samenstellen van een transport wist je dan al gauw of het een licht of een zwaar transport betrof. Toen, met veel geschreeuw en lawaai, de mensen uit hun cel gehaald werden in de nacht van 7 op 8 maart was al gauw duidelijk dat dit een zwaar transport betrof. Er heerste een nerveuze stemming en tussen het geschreeuw door een angstig afwachten wie de volgende zou zijn. Het

▲ *Koop Schra en zijn verloofde Jantje Mos op de schaats omstreeks kerst 1944.*

▲ Bovenstaande plank komt uit het Huis van Bewaring in Assen. Koop Schra heeft zijn naam in de plank gekerfd.

◀ Koop Schra (1917-1945)

was een nacht die ik m'n leven lang niet meer zal vergeten."

De mannen, onder wie Koop Schra en Jan Vroom uit de gemeente Beilen, kregen te horen, dat zij op transport naar Duitsland waren gesteld. De mannen kregen nog een pakje brood voor onderweg mee. Wat de mannen niet wisten, was dat zij naar de Woeste Hoeve bij Apeldoorn werden vervoerd, naar de plaats waar in de nacht van 6 op 7 maart 1945 per ongeluk een aanslag op de hoogste Duitse politie-generaal in Nederland, Hans Albin Rauter, was gepleegd.

Als represaillemaatregel voor deze mislukte aanslag werden 263 mensen door de Duitsers gefusilleerd. De meesten, 117 gevangenen, bij de Woeste Hoeve. Twee van hen waren Koop Schra uit Lieving en Jan Vroom uit Drijber.

Noten

- 1 Dit artikel is ontleend aan:
G.J. Dijkstra e.a. , Gemeente Beilen 1940-1945, deel 2, Beilen 2000, p. 133/134, 137, 248 en 251.
G.J. Dijkstra e.a. , Gemeente Beilen 1940-1945, deel 3, Beilen 2001, p. 9, 68-69, 199, 223, 336-339, 342 en 382.
- 2 De andere gearresteerden waren: Koob Jonker, Hendrik Christiaan Kuiper, Roelof Pol en Jan en Roelof Smit.
- 3 Kuiper en Westerbeek overleefden de oorlog niet.

Na de oorlog: Tiemen Schra (voor-aan) komt van de Beiler markt met twee koeien. Samuël Kats helpt hem.

Van de voorzitter

De vorige uitgave eindigde ik mijn bijdrage met de opmerking 'onze historische vereniging midden in de samenleving'. Welk een impact dat kan hebben, hebben we de afgelopen maanden ervaren. Het organiseren van de Liberty Tour 2010, om de 65ste Bevrijdingsdag te vieren was een heel grote klus. Met een passende feestdag waar een goed evenwicht tussen vieren en herdenken was, hebben we bevrijding, vrede en veiligheid als voorwaarde voor welvaart duidelijk aandacht gegeven. Het overweldigend aantal positieve reacties heeft ons erg goed gedaan. Er is door het Comité Beilen, gevormd door onze vereniging met het 4/5 mei Comité, Beilen Promotie, de gemeente en met hulp van tientallen vrijwilligers bergen werk verzet. Iedereen bedankt voor de inzet! De herdenking met de Franse para's was al op 9 april in Spier begonnen. De onthulling van het aangepaste monument in Spier door de broer van Campan was zeer indrukwekkend. Onze tentoonstelling bij Zonna werd ook door hen bezocht en leverde voor hen veel herkenning op. De tentoonstelling met meer dan 1200 bezoekers en een aantal scholen was zeer succesvol. Deze is nog een week opengebleven, er werden veel boeken verkocht en was in samenwerking met GGZ ingericht, waar nog steeds een gedeelte te bezichtigen is. Door Gerben Dijkstra en Ted Kroes zijn uitgebreide lesbrieven voor de scholen in Midden-Drenthe verzorgd. De legervoertuigen in Beilen trokken zeer veel bekijks, ook de optredens van een pipe-band en AMDG

(drumband & majorettes) die ook het GGZ-terrein bezochten waren succesvol. Het voor die dag omgedoopte Jan Hoegen podium is een aanwinst voor Beilen. Zang van het Shanty-koor Spier en muziek van het Beiler Harmonie Orkest en de Freetime Dixielanders waren ondanks de kou hartverwarmend. 's Middags waren er 'Levensgrote Spellen' voor de jeugd, hieraan hebben veel kinderen meegedaan. 's Avonds was het AMDG bevrijdingsconcert en live muziek in de bars en de dag werd afgesloten met een spectaculair vuurwerk vanaf het dak van het gemeentehuis. De gemeente en sponsors hebben door hun ruime geldelijke bijdrage de Liberty Tour Beilen 2010 financieel mogelijk gemaakt. Als alles goed en succesvol is verlopen geeft dat toch een goed gevoel: we hadden er dan ook veel tijd en energie in gestopt. Je zou haast vergeten dat er ook nog een jaarvergadering en een verhuizing zijn geweest en op 28 april een lezing van Anne de Vries junior in Hooghalen. Elders in dit tijdschrift leest u van een bijzondere gebeurtenis in Kamp Amersfoort die we u niet willen onthouden.

Albert Lanting

► *Burgemeester J. Broertjes opent het bevrijdingsfeest. Naast het podium staat voorzitter Albert Lanting. Op het podium zitten de muzikanten van het Beiler Harmonie Orkest.*

► *Jan Hoegen heeft met vele anderen veel werk verzet voor het organiseren van de tentoonstelling en het opknappen en het opbouwen van het podium. Zijn 'helpers' vereerden hem met de naam 'Jan Hoegen Podium'.*

In Memoriam: Rolina Gerding

Op 28 maart 2010 overleed na een langdurig ziekbed Rolina Gerding. Sinds 1 maart 1999 maakte zij deel uit van de redactie van het tijdschrift. Het bestuur en de redactie hebben haar leren kennen als een enthousiast redactielid. In de laatste redactievergadering die zij bijwoonde, werd het artikel besproken dat zij samen met haar zwager over haar schoonvader had geschreven. Hoewel zij toen al ernstig ziek was, was zij nog bijzonder betrokken bij de totstandkoming van dit artikel. Zo kenden wij haar: actief en betrokken. Verschillende artikelen zijn door haar over personen en gebouwen uit het zuidelijk deel van de voormalige gemeente Beilen geschreven.

Bestuur en redactie verliezen in Rolina Gerding niet alleen een actief en betrokken redactielid, maar ook een vrouw met een warme persoonlijkheid.

Albert Lanting, voorzitter
Gerben Dijkstra, hoofd- en eindredacteur ad-interim

Bestuur

A. Lanting (voorzitter), Boemarkeweg 12, 9414 VK Laaghalen, tel. 0593-592272.
W. Brinkman (secretaris), Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, tel. 0593-541848.
H.J. Vos (penningmeester), Oosteinde 12, 9415 PA Hijken, tel. 0593-523028.
E. Beuving, E ttenstraat 125, 9411 KT Beilen, tel. 0593-524382.
F. Biemold, De Vonderkampen 136, 9411 RH Beilen, tel. 0593-524772.
L. v.d. Bult, Brunstingerstraat 43, 9411 EJ Beilen, tel. 0593-523957.
J. Hoegen, Rozenlaan 1, 9411 GJ Beilen, tel. 0593-523687.
I. Mulder, Wijsterseweg 48, 9417 TD Spier, tel. 0593-562358.
J. Vrijs (ledenadministrateur), Julianastraat 16, 9411 PL Beilen, tel. 0593-523802.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap van de vereniging bedraagt € 16,50. Bankrekeningnummer: 3065.27.774 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen. Rekeningnummer Postbank: 3090700 t.n.v. Hist. Ver. Gem. Beilen.
Opgave lidmaatschap en ledenadministratie: J. Vrijs, Julianastraat 16, 9411 PL Beilen, tel. 0593-523802.
Het opzeggen van een lidmaatschap dient **SCHRIFTELIJK** of per email te geschieden bij J. Vrijs voor 1 november. Emailadres: Jakob@Vrijs.com

Redactie

Hoofd- en eindredacteur - ad interim:
drs. G.J. Dijkstra, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen, tel. 0593-541848, email: ds@csgbeilen.nl

Redactie-leden:
J. Hoogeveen-Zuidberg, Westeinde 23, 9415 PG Hijken, tel. 0593-524615.
B. Oosting, Klatering 36, 9411 XH Beilen, tel. 0593-525897.
H.J. Vos, Oosteinde 12, 9415 PA Hijken, tel. 0593-523028.

Auteurs

R. Boer, Raadhuisstraat 5/11, 9411 NA Beilen.
W. Brinkman, Pinksterbloem 42, 9411 CH Beilen.
L. v.d. Bult, Brunstingerstraat 43, 9411 EJ Beilen.
A. Doedens, Keplerlaan 3, 7904 EL Hoogeveen.
G. Dolfing-Speelman, Wagenmakerslaan 20, 2012 DJ Haarlem.
J. Hoegen, Rozenlaan 1, 9411 GJ Beilen.
A. Lanting, Boemarkeweg 12, 9414 VK Laaghalen.
H.J. Vos, Oosteinde 12, 9415 PA Hijken.

Copyright

Het overnemen van foto's en/of artikelen of delen daarvan is slechts toegestaan na verkregen schriftelijke toestemming van de hoofdredacteur.

Productie: Uitgeverij Drenthe
ISSN-nummer: 1380-3301